

บทที่ 3

การศึกษาของโรมัน

- 3.1 ความเป็นมาของชาติโรมัน
- 3.2 การศึกษาของโรมัน
  - 3.2.1 การศึกษาสมัยโบราณ
  - 3.2.2 การศึกษาสมัยใหม่
- 3.3 นักการศึกษาที่สำคัญของโรมัน
- 3.4 ลักษณะความเจริญของโรมัน
- 3.5 มรดกที่ได้รับจากชาวโรมัน
- 3.6 ความแตกต่างระหว่างกรีกกับโรมัน

บทที่ 3 การศึกษาของโรมัน

3.1 ความเป็นมาของชาติโรมัน

ในสมัยที่เรียกว่ายุคทองของพวกกรีกในนครรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรบอลข่าน (Golden Age 479-431 ก่อน ค.ศ.) มีชนชาติอารยันอพยพเข้าไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ในคาบสมุทรแอปเปินไนน์ (แหลมอิตาลี) และได้เริ่มก่อสร้างความเจริญขึ้นมากมาย และได้แผ่ขยายออกไปอยู่ในย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียนอีกยุคหนึ่ง ซึ่งเรียกว่ายุคแห่งความเจริญของชาติโรมัน (ธนู แก้วโอภาส, 2539: 166)

ระยะแรกชนเหล่านี้อยู่กันเป็นชาติกุล (Tribe) กระจุกกระจายไปทั่ว ทำให้เกิดเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย เช่น อัมเบรีย (Umbria) อะพูเลีย (Apulia) คัมปะเนีย (Campania) และแคว้นที่เป็นที่อยู่ของพวกแซมไนต์ (Samuites) สะไบน์ (Sabines แคว้นละติอูม (Latium) และอิทรัสกัน (Etrus can) แคว้นอะติอูมอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำไทเบอร์ (Tiber) มีพรมแดนติดต่อกับแคว้นอิทรัสกัน และเป็นที่อยู่ของชนชาติละตินเป็นแคว้นเล็ก ๆ แต่ประกอบด้วยพลเมืองซึ่งเป็นคนฉลาดมีฝีมือเข้มแข็ง ในไม่ช้าพวกละตินก็มีอำนาจขยายดินแดนออกไปเรื่อย ๆ และตัวเป็นอาณาจักรโรมัน ตามชื่อของกรุงโรม นครหลวงซึ่งสร้างขึ้นเมื่อราว 753 ก่อน ค.ศ. นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า คำว่า “โรม” อาจมาจากชื่อโรมูลส ซึ่งเป็นผู้สร้าง หรืออาจมาจากดินแดนแถบนั้นเป็นที่สูงจึงเรียกว่า “โรม” ซึ่งแปลว่า ที่สูง

ต่อมาพวกโรมันก็ได้อาณาบริเวณที่มีชื่อเรียกว่า มัคนาครเซีย (Magna Graecia) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของแหลม และตีได้ประเทศโกล (Gaul คือฝรั่งเศสปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือประมาณ 201 ก่อน ค.ศ. ชาติโรมันก็ประกาศความเป็นใหญ่บนคาบสมุทรแอปเปินไนน์ ต่อมาก็ได้เกาะซิซิลี (Sicily) ชาติเนีย (Sardinia) ได้สเปน และคาซงเมื่อ

146 ก่อน ค.ศ. ในสมัยที่จักรวรรดิโรมันมีอำนาจสูงสุด อาณาเขตโรมันได้ครอบงำไปทั่วทั้งทะเลเมดิเตอร์เรเนียน คือ ได้ดินแดนกรีก อียิปต์ ซีเรีย ปาเลสไตน์ เมโสโปเตเมีย เกาะอังกฤษ หรือบริเตน และเกาะซิราคิวส์ (Syracuse) โรมันมีวิธีปกครองดินแดนอันไพศาลนี้ให้ติดต่อกับศูนย์กลางการปกครองที่กรุงโรม โดยสร้างทางหลวงที่เรียกว่า “All roads led to Rome” และจัดการปกครองดูแลดินแดนต่าง ๆ ให้อยู่ในความสงบที่เรียกว่า Pax Romana มีวิธีการผ่อนผันให้เมืองขึ้น ปกครองและดำเนินกิจการภายในของตนเองให้สิทธิพลเมือง และชักจูงให้ประชาชนนิยมรับแผนและวัฒนธรรมชาวโรมัน วางรูปแบบการปกครองและทำประมวลกฎหมายสำหรับใช้เพื่อให้มีความเป็นระเบียบ และเกิดความยุติธรรมทั่วอาณาจักร ความสามารถในการปกครองนี้เองจึงทำให้ชาติโรมันดำรงรักษาอาณาจักรอันไพศาลได้เป็นเวลาหลายร้อยปี (วิกาวิ และสุรินทร์ ประพันธ์โยชิน, 2518: 1-2)

เมื่อเปรียบเทียบทางด้านภูมิศาสตร์ของโรมันกับกรีซ จะพบว่าโรมันมีพรมแดนธรรมชาติที่ได้เปรียบมากกว่ากรีซหลายประการคือ โรมันมีที่ราบกว้างใหญ่และอุดมสมบูรณ์ ทางใต้ของกรุงโรมสามารถทำการเพาะปลูกได้อย่างเต็มที่ หุบเขาที่อยู่ใกล้เคียงมีป่าไม้และเป็นที่เหมาะสมในการเลี้ยงสัตว์ สิ่งที่ชาวโรมันให้ไว้เป็นมรดกแก่ชาวโลก ได้แก่ ศาสนาของชาวโรมันโบราณ ศาสนาแห่งกรุงโรมตั้งอยู่บนความกลัว ไม่มีสิ่งใดที่กำหนดเป็นแน่นอน ศาสนาของโรมันจึงเป็นศาสนาที่ใครเลือกนับถือได้ ศาสนาของกรุงโรมเป็นศาสนาที่มีกฎหมาย เป็นเครื่องคอยกำหนดชนชั้นผู้ปกครองโรมันในยุคต่อมา มรดกของชาวโรมันส่วนใหญ่ได้แก่ การสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์ในการใช้อย่างแท้จริง ในวงการด้านศิลปะ วรรณคดี การละครและปรัชญา ชาวโรมันศึกษาและเลียนแบบอารยธรรมของกรีกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนทางด้านการจัดทัพ การปกครอง กฎหมายและการก่อสร้างเพื่อสาธารณะประโยชน์ทั้งหลายชาวโรมันมีความสามารถเหนือกว่าชาติอื่นในสมัยโบราณ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 37-38)

ชาวโรมันส่วนใหญ่รักความสะดวกสบายซึ่งแสดงออกมาในรูปการก่อสร้างที่มีฝีมือเป็นเยี่ยม ส่วนใหญ่เป็นการสร้างเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น การก่อสร้างถนน ท่อระบายน้ำ ท่อส่งน้ำ สระอาบน้ำ สนามกีฬา ฯลฯ ท่อส่งน้ำที่มีชื่อเสียงที่โรมันสร้างอยู่ที่

นครเซโกเวียในประเทศสเปน กล่าวกันว่าผลงานชิ้นนี้เป็นอัจฉริยะของสถาปนิกชาวโรมัน เป็นศิลปะโรมันที่สง่างามและอมตะมาตราบเท่าทุกวันนี้

มรดกทางด้านวรรณคดีของชาวโรมัน ส่วนใหญ่เลียนแบบมาจากวรรณคดีกรีก ชาวโรมันส่วนใหญ่ไม่ใช่คนช่างคิดช่างฝัน แต่เป็นคนที่ถนัดในทางปฏิบัติมากกว่า เนื่องจากชาวโรมันขาดแรงดลใจ และความนึกฝันคาดคะเนอันเป็นลักษณะสำคัญที่ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ วรรณคดีละตินเริ่มเฟื่องฟูตั้งแต่ตอนปลายสมัยสาธารณรัฐมีคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วของซีเซโร และซีซาร์ งานเขียนของซีเซโร และซีซาร์ ถูกบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรในสถาบันการศึกษาที่ยังสอนภาษาละตินอยู่ ส่วนใหญ่ได้แก่ จดหมายสุนทรพจน์ และเรียงความซึ่งมีความงดงามของภาษา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 174)

ทางด้านการแพทย์โรมันมีส่วนช่วยส่งเสริมความก้าวหน้าทางด้านศัลยกรรม และสาธารณสุขศัลยแพทย์ชาวโรมันรู้จักใช้เครื่องมือผ่าตัดประเภทปากคิบบิม และเครื่องมืออื่น ๆ ผ่าตัดทอนซิล คอพอก และนิ่ว การผ่าตัดประสบความสำเร็จเป็นที่พึงพอใจ การผ่าตัดเอาทวารออกจากครรภ์มารดา ในรายที่คนไข้ไม่สามารถคลอดปกติ เป็นผลมาจากความสำเร็จของแพทย์ชาวโรมัน เชื่อกันว่า จูเลียส ซีซาร์ เป็นทารกคนแรกที่เกิดและรอดชีวิตด้วยการผ่าตัดหน้าท้อง เรียกการผ่าตัดดังกล่าวว่า “ศัลยกรรมแบบซีซาร์” ทั้งอารยธรรมกรีกและโรมันโบราณได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว ไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของโลก ตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2543: 39-40)

ทางด้านกฎหมายชาวโรมันได้ออกกฎหมายฉบับแรกคือ กฎหมายสิบสองโต๊ะเมื่อโรมขยายตัว สังคมเจริญขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้ทันกับความก้าวหน้าของสังคมก็ตามมา การแก้ไขปรับปรุงกฎหมายมีมาเรื่อย ๆ ในระยะ 2 ศตวรรษแรกของสมัยจักรวรรดิ เอกสารต่าง ๆ ที่ได้อาศัยเป็นหลักในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายได้แก่ มติของสภาเซนท และสภาประชาชน พระราชกฤษฎีกาของจักรพรรดิ มติของเพรเตอร์ และผู้พิพากษา หลักปรัชญาของพวกสโตอิก และข้อคิดเห็นของนักกฎหมายที่มีชื่อเสียง กฎหมายโรมันมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อระบบกฎหมายของ

ประเทศต่าง ๆ ในยุโรปสมัยต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอิตาลี ฝรั่งเศส สเปน โปรตุเกส ประเทศต่าง ๆ ในอเมริกากลางและอเมริกาใต้

นอกจากความเจริญทางด้านกฎหมาย ระเบียบแบบแผนและความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ภาษาลาตินซึ่งเป็นภาษาที่ชาวโรมันใช้พูดกันในสมัยโบราณ นับว่าเป็นมรดกอารยธรรมชิ้นสำคัญที่สุดที่โลกได้รับมาจากชาวโรมันในสมัยจักรวรรดิโรมัน แม้ต่อมาจักรวรรดิโรมันจะสูญสลายไปแล้วก็ตาม ภาษาลาตินเป็นภาษาที่ใช้กันในหมู่ผู้ทรงความรู้ในประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเป็นส่วนมาก ปัจจุบันแพทย์และนักวิทยาศาสตร์ใช้ศัพท์ทางวิชาการเป็นภาษาลาตินเป็นส่วนมาก และยอมรับภาษาลาตินเป็นศัพท์ที่ทั่วโลกใช้ด้วย แม้แต่พระในศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกก็ใช้ภาษาลาตินเป็นภาษากลาง ภาษาที่ใช้ในปัจจุบัน เช่น ภาษาฝรั่งเศส ภาษาสเปน อิตาลี เยอรมนี โปรตุเกส และรูเมนียน แม้แต่ภาษาอังกฤษซึ่งมีรากคำศัพท์ไม่ได้มาจากภาษาลาตินแต่ได้นำศัพท์ละตินมาเป็นคำศัพท์ในภาษาอังกฤษนับเป็นพัน ๆ คำ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 41)

3.2 การศึกษาของโรมัน

การศึกษาของโรมันแบ่งออกได้ดังนี้ (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2518: 62) คือ

- การศึกษาสมัยโบราณ ระหว่าง 739-300 ปีก่อนคริสตศักราช เป็นสมัยที่ชาติโรมันเพิ่งตั้งตัวเป็นอาณาจักรเล็ก ๆ เป็นการศึกษาแบบโรมันแท้
- การศึกษาสมัยใหม่ ระหว่าง 300 ปีก่อนคริสตศักราช

3.2.1 การศึกษาสมัยโบราณ

การศึกษาสมัยโบราณของโรมันเริ่มขึ้นที่บ้าน บ้านคือโรงเรียนของเด็กโรมัน ชีวิตครอบครัวของชาวโรมันดีกว่าของกรีก การเลี้ยงลูกถือว่าเป็นหน้าที่ของพ่อแม่ พ่อเป็นเพื่อนและเป็นครูของลูก การเล่าเรียนแบบโบราณของชาวโรมันมีพ่อและแม่เป็นผู้ให้การศึกษอบรม เป็นการศึกษาที่สอนที่บ้าน ได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพละ

ศึกษา สอนให้เด็กมีความสุขภาพ ความเข้มแข็ง ความดีถ้วนรอบคอบ ความกล้าหาญ ความสุจริต และความรักในหน้าที่ รู้จักพึ่งตนเอง รู้จักทำมาหากิน นอกจากนั้นยังสอน การอ่าน การเขียน พลศึกษา และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ สอนให้ท่องจำกฎหมาย 12 หมู่ (Law of the Twelve Tables) เพื่อให้เด็กมีความรู้ในสิทธิหน้าที่ และกฎหมายของ บ้านเมืองนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต สอนให้เคารพเทพเจ้า บิดามารดา ครู อาจารย์ ผู้มีพระคุณ รู้จักรับผิดชอบ มีความกล้าหาญ ซื่อสัตย์สุจริต ส่วนเด็กหญิงจะได้รับ การศึกษาอบรมให้เป็นแม่บ้านที่ดี รู้จักเข้าสังคม และสอนให้ปั่นฝ้าย ทอผ้า (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2543: 42)

การศึกษาแบบเก่าของโรมัน นับว่าเป็นแบบเดียวกับกรีก คือไม่ค่อยได้เรียน หนังสือ แต่เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรู้ความชำนาญ (by doing) คุณลักษณะของคน โรมันคือ การเป็นพ่อ การเป็นพลเมือง และเป็นนักรบ ความมุ่งหมายประการสำคัญคือ เพื่อให้ทุกคนเป็นที่พึ่งแก่ตนเองโดยรู้จักทำมาหาเลี้ยงตัว รักษาดีบ้านเมือง และเชิดชวยก ษ์วงศ์ตระกูลของตน ชาวโรมันรุ่นเก่าเป็นพวกมักน้อย ขยันเอากรเองงาน รู้จักใช้คน ไม่ค่อยมีหลักการหรืออุดมคติสูงส่ง หรือมักใหญ่ใฝ่สูงนัก

3.2.2 การศึกษาสมัยใหม่

การศึกษาสมัยใหม่ของโรมัน กำเนิดขึ้นหลังจากที่ได้ทำการติดต่อทำการค้ากับ ประเทศกรีก และประเทศที่เป็นอาณานิคมของกรีก ซึ่งใช้ภาษากรีกเป็นภาษากลาง ประมาณ 303 ปีก่อนคริสต์กาล ทำให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงสภาพความ เป็นอยู่ และวิธีการฝึกฝนให้การศึกษาแก่พลเมืองในฐานะที่เป็นประเทศใหญ่ บรรดาผู้มี ภูมิรัฐชาติกรีกที่ถูกจับเป็นเชลยก็เลยกลายเป็นครู และเป็นทีปรีภษาของชาวโรมัน ศิลป วิทยา และวัฒนธรรมของกรีกจึงเริ่มต้นมีอิทธิพลแก่ชาวโรมัน และได้มีผู้ตั้งโรงเรียน แบบกรีกในกรุงโรม จะเห็นได้ว่าศิลปวิทยาการ ขนบธรรมเนียมประเพณีของโรมันส่วน ใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากกรีก

การจัดการศึกษาแบบใหม่ของโรมันมีขึ้นประมาณ 100 ปี ก่อนคริสตกาล จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 100 เป็นโรงเรียนเอกชนแบบโรมันผสมกรีก ชั้นแรกไม่มีระเบียบแน่นอน โดยที่ชาวโรมันชอบทำอะไรเป็นระเบียบแบบแผน การศึกษาแบบใหม่จึงแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 43) คือ

1. การศึกษาระดับประถมศึกษา (Ludis Literarum)

เริ่มรับนักเรียนเมื่ออายุ 7-12 ปี ครูเรียกว่า ลูติมายิสแทรี (Ludi Magister) โดยจัดการศึกษาแบบที่เด็กผู้ชายมาศึกษารวมกับเด็กผู้หญิง หรือเรียกว่าสหศึกษา ใช้วิธีการเรียนแบบกรีก เด็กจะเขียนตัวอักษรบนแผ่นปาไปรัส เริ่มเรียนการนับนิ้วหรือคิดลูกคิดสำหรับกระดานดำชาวโรมันเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในชวงยุคทองของเอเธนส์ การศึกษาวรรณคดีได้แพร่หลายไปในกรุงโรม ผู้มีฐานะดีจะได้รับการศึกษาเบื้องต้นอย่างดี พวกเขาอาจได้รับการศึกษาบ้างเป็นบางกรณี หรือ ตามความจำเป็นแห่งสภาพแวดล้อม การศึกษาระดับประถมศึกษาในสมัยนี้เด็กจะได้เรียนอ่าน เขียนเลข สุภาษิต และเรียนกฎหมาย 12 หมู่ โรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนกลางแจ้ง หรือตามศาลา

2. การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (Grammar School)

หลังจากเด็กจบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว เด็กจะถูกส่งเข้าเรียนในโรงเรียนที่เรียกว่าเดอะแกรมมาติคัส (School of the Grammaticus) เป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 12-16 ปี หลักสูตรที่เรียนได้แก่ การวิเคราะห์และเรียนรู้เกี่ยวกับนักประพันธ์โคลงกลอนร้อยแก้ว ทั้งนี้เด็กนักเรียนต้องแปลและตีความของโคลงกลอนแต่ละบรรทัด แต่ละย่อหน้าและพยายามเลียนแบบนักเรียน นักประพันธ์เหล่านั้น ผลงานของนักเขียนกรีกที่นำมาเล่าเรียนได้แก่ โฮเมอร์ (Homer) เมเนนเดอร์ (Menander) ชาวละตินที่สำคัญได้แก่ (Virgil) ฮอเรซ (Horace)

นอกจากนั้นเด็กจะได้เรียนภาษากรีก ภาษาละติน วิชาวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตรรกวิทยา คณิตศาสตร์ ไวยากรณ์ จริยศาสตร์ เทววิทยา และดนตรี การศึกษาระดับมัธยมศึกษาในกรุงโรม เป็นเสมือนพื้นฐานของการฝึกหัดวาทศิลป์ มีข้อแตกต่างจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของกรีกคือ การศึกษาของโรมันมีการสอนภาษาและวัฒนธรรมต่างชาติแต่ของกรีกไม่มี

3. การศึกษาวาทศิลป์ (Rhetorical School)

เริ่มตั้งแต่อายุ 16 ปีขึ้นไป โรงเรียนวาทศิลป์ได้ตั้งขึ้นประมาณ 55 ปี ก่อนคริสตกาล การศึกษาในระดับนี้เรียนภาษาละติน หรือภาษากรีกเป็นพื้น วิชาที่เรียนมี วาทศิลป์ คำนวน คนตรี ดาราศาสตร์ กฎหมาย การพูดถือว่าเป็นวิชาสำคัญจึงต้องฝึกหัดพูดถึง 3 แบบ เช่น deliberative (นักการเมือง) judicial (ตุลาการ) Cologistic (และแบบสังคม) ชาวโรมันนิยมผู้ที่ได้ชื่อว่ามีการศึกษาดี จะต้องเป็นนักพูด (orator)

จะเห็นได้ว่าการศึกษาวาทศิลป์เป็นการศึกษาที่ชาวโรมันให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะชาวโรมันถือว่า ผู้มีการศึกษาดี มีความเฉลียวฉลาดจะต้องเป็นนักพูดที่ดี มีวาทศิลป์ในการพูด การโต้ตอบอย่างมีไหวพริบ

4. การศึกษาระดับอุดมศึกษา

การศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ภายหลังจากจบชั้นสูงสุดจากโรงเรียนวาทศิลป์แล้ว มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นได้แก่ Rhode University, University of Alexandria มีการสอนหลายสาขาวิชา ได้แก่ คณิตศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ วาทศิลป์ กลศาสตร์ นิติศาสตร์ และแพทยศาสตร์

3.3 นักการศึกษาที่สำคัญของโรมัน

บุคคลที่มีชื่อเสียงทางการศึกษาของโรมัน ได้แก่ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 45)

เซเนกา (Seneca ก่อนคริสต์กาล 65)

เซเนกามีความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาว่า การศึกษาควรจะต้องให้เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างยิ่ง เขามิได้วางหลักเกี่ยวกับการศึกษาไว้ แต่ได้กล่าวว่า “We should learn for life not for School.”

ซีเซโร (Cicero)

ซีเซโรมีชีวิตระหว่าง 106-43 ก่อนคริสตกาล เป็นนักการศึกษาที่มีความรู้ความสามารถทางด้านปรัชญา วาทศิลป์ กฎหมายและอักษรศาสตร์ ซีเซโรได้รับอิทธิพลจากการศึกษกรีก เป็นครูสอนหนังสือ และได้แสวงหาความรู้โดยการท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ แถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนได้เขียนหนังสือไว้มากมายที่ใช้เป็นตำราทางการศึกษาที่สำคัญชื่อ “De Oratore” ซึ่งมีทั้งหมด 3 เล่ม

ทั้งซีเซโรและเซนเนกา ต่างได้รับความคิดแบบสโตอิก ที่ถือว่าธรรมชาติเป็นมาตรฐานของความดี และความมีเหตุผล ทั้ง 2 คนคิดว่าสมัชชาสาธารณรัฐเป็นสมัยที่โรมเจริญที่สุด และจากนั้นก็เสื่อมลง ความคิดแบบสโตอิกของเซนเนกา เน้นสังคมมากกว่ารัฐ และผูกพันกับศีลธรรมมากกว่ากฎหมายและการเมือง คนดีสามารถบริการแก่เพื่อนมนุษย์ได้ ทำความดีต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ได้โดยไม่ต้องมีอำนาจทางการเมือง โดยที่เขาแยกประโยชน์ทางโลกกับประโยชน์ทางวิญญาณออกจากกัน ลักษณะเช่นนี้เป็นคำสอนแบบเดียวกับคริสต์ศาสนาซึ่งเจริญขึ้นในระยะต่อมา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540: 175)

ควินทิลเลียน (Quintilian)

ควินทิลเลียน มีชีวิตระหว่างคริสต์ศักราช 35-97 เป็นนักการศึกษาที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาศูนย์กลางเป็นอย่างมาก หลักการศึกษาของควินทิลเลียน คือ

1. เน้นให้ครูสนใจศึกษาความถนัดของเด็กแต่ละคน เมื่อแน่ใจว่าเด็กมีความถนัดทางด้านใด โดยเฉพาะก็ให้ส่งเสริมในด้านนั้น ๆ เป็นพิเศษ
2. สอนเด็กโดยใช้วิธีจริงใจ ไม่ใช่การขู่เข็ญหรือลงโทษ
3. ก่อนที่จะให้เด็กท่องจำต้องให้เด็กเข้าใจบทเรียนให้ดีเสียก่อน
4. การเรียนเป็นกลุ่มจะให้ผลดีว่าการเรียนคนเดียว เพราะเด็กจะได้เรียนรู้และรับฟังความคิดเห็นจากเพื่อน
5. การสอนนักเรียนเป็นกลุ่มนั้นควรเป็นกลุ่มเล็ก เพราะครูสามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง และเด็กจะรู้จักกันได้เร็วกว่ากลุ่มใหญ่
6. ครูควรเตรียมการสอนให้พร้อม และวิธีการสอนที่ดี

7. สอนให้เด็กมีประสบการณ์คล้าย ๆ กับที่เป็นอยู่ในชีวิตจริง และสอนให้เด็กรู้จักคิด

จะเห็นได้ว่าโรมันมีบุคคลสำคัญหลากหลายทาง ทางด้านการศึกษา ได้แก่ เซเนกาคิวินทิลีเยน และซีเซโร ได้กล่าวถึงการศึกษาที่จะเตรียมให้เยาวชนเป็นโอเรเทอร์ (orator) และปฏิบัติหน้าที่ของตนในสังคม ใน Institutione Oratoria ส่วนของควินทิลีเยนได้อธิบายถึงวัตถุประสงค์ หลักสูตร วิธีสอน วิธีจัด ลักษณะของผู้ได้รับการศึกษา ต้องเป็นนักพูดที่มีความชำนาญ หรือผ่านการฝึก มีความรอบรู้ในวิชาต่าง ๆ เช่น ปรัชญา มีเหตุผล รู้จักความไพเราะของภาษา การเรียนภาษาจะต้องตั้งต้นจากในบ้านก่อน กล่าวคือต้องได้แบบอย่างที่ดีจากมารดาหรือพี่เลี้ยงจากนั้นจึงเป็นเรื่องของการฝึกฝนในโรงเรียน ในด้านผู้สอนการสอนต้องทำให้เหมาะสมกับนิสัยของเด็กต้องสอนให้เด็กรู้จักคุณค่าของความขยันหมั่นเพียร มีการยกย่องเด็กและควรให้เด็กมีการเล่นพอประมาณ ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีแก่นักเรียน การสอนในวันหนึ่งควรเรียนหลายวิชา และควรสลับวิชาสลับครู

3.4 ลักษณะความเจริญของโรมัน

ชาวโรมันสร้างความเจริญไว้มากมายจนได้เป็นจักรวรรดิ (Roman Empire) ที่เรืองอำนาจเป็นเวลาช้านาน (วิกาวิ ประพันธ์ โยธิน, 2518: 71) และมีความเจริญก้าวหน้าในหลากหลายสาขาวิชา เป็นต้นว่า วิชาวิทยาศาสตร์ คำนวณ วิศวกรรม เกษตรกรรม สถาปัตยกรรม อักษรศาสตร์ และศิลปะ ความเจริญของโรมันแม้จะมีมากแต่สังคมโลกมิได้ยกย่องว่าสูงสุดยอดเหมือนกรีก ที่เป็นดังนี้เพราะความแตกต่างทางนิสัยและอุดมคติ ชาวโรมันมีลักษณะเป็นนักปฏิบัติมากกว่านักคิดค้น การที่สามารถเจริญก้าวหน้าในสาขาวิชาทหารต่าง ๆ ก็เพราะความจำเป็นที่จะต้องใช้วิชาเหล่านั้นเพื่อจัดดำเนินการบ้านเมือง ไม่ใช่เรียนเพราะความรักเรียนอย่างของกรีก ทางด้านศิลปกรรมต่าง ๆ มุ่งไปในด้านความสง่าใหญ่โตและถาวร วรรณกรรมส่วนมากเลียนแบบมาจากกรีก ชาวโรมันเป็นพวกถือประโยชน์เป็นที่ตั้ง (Utilitarian) จึงมิได้สนใจในวิชาคำนวณหรือวิทยาศาสตร์

บริสุทธิ์ ทั้ง ๆ ที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ รู้จักการสร้างทำนบและเขื่อน รู้จักการสุขาภิบาลและอนามัยโดยไม่ได้มีความรู้ทางการแพทย์ก้าวหน้าเท่าใดนัก เพราะชาวโรมันถือว่าวิชาแพทย์ใช้สำหรับในกองทัพเท่านั้น วิชาภูมิศาสตร์ก็ได้จากการเดินทางท่องเที่ยวไปตามที่ต่าง ๆ แต่ก็หาได้มีความสนใจในตัววิชาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้โรมันจึงไม่มีบุคคลที่มีชื่อเสียงทางด้านวิทยาศาสตร์ ถึงแม้ว่าจะแต่งตำราเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และวิชาเทคนิคไว้ไม่น้อย เป็นต้นว่า การประปา การเพาะปลูก นอกจากนี้มีพวกนักวิชาการ (Encyclopedist) ได้ประมวลความรู้ด้านต่าง ๆ ไว้ เช่น วาโร (Varro) ได้ชื่อว่าเป็นผู้รอบรู้ และเป็นนักภาษาได้เขียนตำราเกี่ยวกับภาษา และเรื่องโรงเรียน พลินี (Pliny the Elder) คริสตกาล 23-79 ได้เขียนประวัติศาสตร์ธรรมชาติ เป็นต้น

3.5 มรดกที่ได้จากโรมัน

มรดกที่โรมันให้ไว้แก่มนุษยชาติได้แก่ตัวอักษร และภาษาซึ่งตกทอดมาเป็นของชาวยุโรป ภาษาฝรั่งเศส อิตาลี สเปน ล้วนมีรากมาแต่ภาษาละติน (รวมทั้งภาษาในเม็กซิโกและอเมริกาใต้) ภาษาอังกฤษได้อิทธิพลของภาษาละตินเป็นอันมาก ส่วนวิชา อื่น ๆ ที่ตกทอดมาได้แก่วิชาเพาะปลูก การช่างฝีมือ การค้า ระเบียบการค้าทางบกทางทะเล การจัดบ้านเมือง ถนนหนทาง กฎหมาย การปกครอง สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ซึ่งยังคงค้างอยู่ตามเมืองต่าง ๆ รวมทั้งแนวความคิดทางการศึกษาซึ่งมีอิทธิพลแก่ยุโรปสมัยกลาง (วิภาวี ประพันธ์ โยธิน, 2518: 72)

3.6 ความแตกต่างระหว่างกรีกกับโรมัน

ความแตกต่างระหว่างชนชาติกรีกและโรมัน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันจะเห็นความแตกต่าง ดังนี้

ชนชาติกรีก	ชนชาติโรมัน
1. ถนัดด้านการคิดค้นและริเริ่ม (Creativeness) มีอุดมคติสูงเป็นศิลปิน	1. ถนัดด้านปฏิบัติ (Concrete Practice) มีความสุขและขยันในการทำงาน
2. เจริญทางด้านวรรณกรรม ปรัชญา และศิลปะ	2. เจริญและถนัดทางด้านกฎหมาย การบริหารและการจัดระเบียบ
3. มีการอบรมสั่งสอนมาก	3. มีการฝึกฝนมาก
4. การดำเนินชีวิตของชาวกรีกถือหลักการหาความสุขจากธรรมชาติ ชื่นชมความงามด้านศิลปะ	4. บูชาอำนาจและผลแห่งงานชีวิตเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ
5. คนหนุ่มมีลักษณะช่างคิด ช่างฝัน ชอบสนุก ทำงานไม่ค่อยขยัน	5. คนหนุ่มมีลักษณะเป็นผู้หลักผู้ใหญ่หนักแน่น อดทน มีหลักธรรมและค่านิยมประจำใจ เองงานเอาการ

ที่มา: สัจวร พิชยนทร โยธิน, 2524: 17

จากความแตกต่างดังกล่าว เมื่อนำเอาผลงานของทั้งสองชาติมาผสมผสานกันก่อให้เกิดรากฐานแห่งความเจริญของชาวยุโรปได้อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะชนชาติกรีกให้อุดมคติทางวิชาการ ศิลปะและแนวแห่งชีวิต ส่วนชนชาติโรมันให้ระเบียบและวิธีการปกครอง การจัดสถาบันการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ

วิวัฒนาการตัวอักษรของชาวยุโรป

Kk	A	A	A	A
𐌀 𐌁	𐌂 𐌃	𐌄 𐌅	𐌆 𐌇	𐌈 𐌉
𐌊	𐌋	𐌌	𐌍 𐌎	𐌏 𐌐
𐌑 𐌒	𐌓	𐌔	𐌕	𐌖 𐌗
𐌘	𐌙	𐌚	𐌛 𐌜	𐌝 𐌞
𐌟 𐌠	𐌡	𐌢	𐌣	𐌤
𐌥 𐌦	𐌧	𐌨	𐌩	𐌪
𐌫	𐌬	𐌭	𐌮	(𐌯)
𐌰	𐌱	𐌲	𐌳	𐌴 𐌵
𐌶 𐌷	𐌸	𐌹	𐌺	𐌻 𐌼
𐌽	𐌾	𐌿	𐍀	𐍁 𐍂
𐍃 𐍄	𐍅	𐍆	𐍇	𐍈 𐍉
𐍊 𐍋	𐍌	𐍍	𐍎	(𐍏)
𐍑 𐍒	𐍓	𐍔	𐍕	𐍖 𐍗
𐍘 𐍙	𐍚	𐍛	𐍜	(𐍝)
𐍞	𐍟	𐍠	𐍡	𐍢 𐍣
𐍤 𐍥	𐍦	𐍧	𐍨	𐍩 𐍪
𐍬	𐍭	𐍮	𐍯	𐍰 𐍱
𐍲	𐍳	𐍴	𐍵	𐍶 𐍷
𐍹	𐍺	𐍻	𐍼	𐍽 𐍾
𐍿	𐎀	𐎁	𐎂	𐎃 𐎄
𐎆	𐎇	𐎈	𐎉	𐎊 𐎋
𐎍	𐎎	𐎏	𐎐	𐎑 𐎒
𐎔	𐎕	𐎖	𐎗	𐎘 𐎙
𐎛	𐎜	𐎝	𐎞	𐎟 𐎠
𐎡	𐎢	𐎣	𐎤	𐎥 𐎦
𐎨	𐎩	𐎪	𐎫	𐎬 𐎭
𐎯	𐎰	𐎱	𐎲	𐎳 𐎴
𐎶	𐎷	𐎸	𐎹	𐎺 𐎻
𐎽	𐎾	𐎿	𐏀	𐏁 𐏂
𐏄	𐏅	𐏆	𐏇	𐏈 𐏉
𐏋	𐏌	𐏍	𐏎	𐏏 𐏐
𐏒	𐏓	𐏔	𐏕	𐏖 𐏗
𐏙	𐏚	𐏛	𐏜	𐏝 𐏞
𐏟	𐏠	𐏡	𐏢	𐏣 𐏤
𐏦	𐏧	𐏨	𐏩	𐏪 𐏫
𐏭	𐏮	𐏯	𐏰	𐏱 𐏲
𐏴	𐏵	𐏶	𐏷	𐏸 𐏹
𐏻	𐏼	𐏽	𐏾	𐏿 𐐀
𐐁	𐐂	𐐃	𐐄	𐐅 𐐆
𐐈	𐐉	𐐊	𐐋	𐐌 𐐍
𐐏	𐐐	𐐑	𐐒	𐐓 𐐔
𐐖	𐐗	𐐘	𐐙	𐐚 𐐛
𐐞	𐐟	𐐠	𐐡	𐐢 𐐣
𐐥	𐐦	𐐧	𐐨	𐐩 𐐪
𐐬	𐐭	𐐮	𐐯	𐐰 𐐱
𐐳	𐐴	𐐵	𐐶	𐐷 𐐸
𐐺	𐐻	𐐼	𐐽	𐐾 𐐿
𐑀	𐑁	𐑂	𐑃	𐑄 𐑅
𐑈	𐑉	𐑊	𐑋	𐑌 𐑍
𐑏	𐑐	𐑑	𐑒	𐑓 𐑔
𐑖	𐑗	𐑘	𐑙	𐑚 𐑛
𐑞	𐑟	𐑠	𐑡	𐑢 𐑣
𐑥	𐑦	𐑧	𐑨	𐑩 𐑪
𐑬	𐑭	𐑮	𐑯	𐑰 𐑱
𐑳	𐑴	𐑵	𐑶	𐑷 𐑸
𐑺	𐑻	𐑼	𐑽	𐑾 𐑿
𐓀	𐓁	𐓂	𐓃	𐓄 𐓅
𐓈	𐓉	𐓊	𐓋	𐓌 𐓍
𐓏	𐓐	𐓑	𐓒	𐓓 𐓔
𐓖	𐓗	𐓘	𐓙	𐓚 𐓛
𐓞	𐓟	𐓠	𐓡	𐓢 𐓣
𐓥	𐓦	𐓧	𐓨	𐓩 𐓪
𐓬	𐓭	𐓮	𐓯	𐓰 𐓱
𐓳	𐓴	𐓵	𐓶	𐓷 𐓸
𐓺	𐓻	𐓼	𐓽	𐓾 𐓿
𐔀	𐔁	𐔂	𐔃	𐔄 𐔅
𐔈	𐔉	𐔊	𐔋	𐔌 𐔍
𐔏	𐔐	𐔑	𐔒	𐔓 𐔔
𐔖	𐔗	𐔘	𐔙	𐔚 𐔛
𐔞	𐔟	𐔠	𐔡	𐔢 𐔣
𐔥	𐔦	𐔧	𐔨	𐔩 𐔪
𐔬	𐔭	𐔮	𐔯	𐔰 𐔱
𐔳	𐔴	𐔵	𐔶	𐔷 𐔸
𐔺	𐔻	𐔼	𐔽	𐔾 𐔿
𐕀	𐕁	𐕂	𐕃	𐕄 𐕅
𐕈	𐕉	𐕊	𐕋	𐕌 𐕍
𐕏	𐕐	𐕑	𐕒	𐕓 𐕔
𐕖	𐕗	𐕘	𐕙	𐕚 𐕛
𐕞	𐕟	𐕠	𐕡	𐕢 𐕣
𐕥	𐕦	𐕧	𐕨	𐕩 𐕪
𐕬	𐕭	𐕮	𐕯	𐕰 𐕱
𐕳	𐕴	𐕵	𐕶	𐕷 𐕸
𐕺	𐕻	𐕼	𐕽	𐕾 𐕿
𐖀	𐖁	𐖂	𐖃	𐖄 𐖅
𐖈	𐖉	𐖊	𐖋	𐖌 𐖍
𐖏	𐖐	𐖑	𐖒	𐖓 𐖔
𐖖	𐖗	𐖘	𐖙	𐖚 𐖛
𐖞	𐖟	𐖠	𐖡	𐖢 𐖣
𐖥	𐖦	𐖧	𐖨	𐖩 𐖪
𐖬	𐖭	𐖮	𐖯	𐖰 𐖱
𐖳	𐖴	𐖵	𐖶	𐖷 𐖸
𐖺	𐖻	𐖼	𐖽	𐖾 𐖿
𐗀	𐗁	𐗂	𐗃	𐗄 𐗅
𐗈	𐗉	𐗊	𐗋	𐗌 𐗍
𐗏	𐗐	𐗑	𐗒	𐗓 𐗔
𐗖	𐗗	𐗘	𐗙	𐗚 𐗛
𐗞	𐗟	𐗠	𐗡	𐗢 𐗣
𐗥	𐗦	𐗧	𐗨	𐗩 𐗪
𐗬	𐗭	𐗮	𐗯	𐗰 𐗱
𐗳	𐗴	𐗵	𐗶	𐗷 𐗸
𐗺	𐗻	𐗼	𐗽	𐗾 𐗿
𐘀	𐘁	𐘂	𐘃	𐘄 𐘅
𐘈	𐘉	𐘊	𐘋	𐘌 𐘍
𐘏	𐘐	𐘑	𐘒	𐘓 𐘔
𐘖	𐘗	𐘘	𐘙	𐘚 𐘛
𐘞	𐘟	𐘠	𐘡	𐘢 𐘣
𐘥	𐘦	𐘧	𐘨	𐘩 𐘪
𐘬	𐘭	𐘮	𐘯	𐘰 𐘱
𐘳	𐘴	𐘵	𐘶	𐘷 𐘸
𐘺	𐘻	𐘼	𐘽	𐘾 𐘿
𐙀	𐙁	𐙂	𐙃	𐙄 𐙅
𐙈	𐙉	𐙊	𐙋	𐙌 𐙍
𐙏	𐙐	𐙑	𐙒	𐙓 𐙔
𐙖	𐙗	𐙘	𐙙	𐙚 𐙛
𐙞	𐙟	𐙠	𐙡	𐙢 𐙣
𐙥	𐙦	𐙧	𐙨	𐙩 𐙪
𐙬	𐙭	𐙮	𐙯	𐙰 𐙱
𐙳	𐙴	𐙵	𐙶	𐙷 𐙸
𐙺	𐙻	𐙼	𐙽	𐙾 𐙿

การศึกษาของชนชาติโรมันในสมัยต่อมา เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้งนี้เพราะในสมัยนั้น ชาวิวที่อยู่ในประเทศปาเลสไตน์ตกอยู่ภายใต้การปกครองของโรมัน ได้นำศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ในจักรวรรดิโรมันในรัชสมัยพระเจ้า Claudius ซึ่งครองราชย์ระหว่างคริสต์ศักราช 41-45 ได้มีการกำจัดชาวิว และชนชาติอื่นที่นำศาสนาคริสต์มาเผยแพร่ เพราะชนเหล่านั้นไม่ยอมบูชาเทพเจ้า ได้มีการจับผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์มาทำทารุณ และประหารชีวิตอยู่เสมอ ในสมัยพระเจ้า Galarius พระองค์ยอมให้ศาสนาคริสต์มีสภาพเหมือนศาสนาอื่น และในปี ค.ศ. 313 จักรพรรดิ Constantine ทรงให้เสรีภาพแก่ชาวโรมัน ให้นับถือศาสนาคริสต์ได้ และในปี ค.ศ. 391 สมัยพระเจ้า Theodosius ประกาศให้ศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำชาติ ห้ามประชาชนนับถือศาสนาอื่น ในสมัยนั้นมีการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อสอนผู้ที่มีความประสงค์จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ โรงเรียนสอนศาสนาที่คณะสงฆ์ตั้งขึ้นมีทั้งหมด 4 แบบ (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2536: 47-48) คือ

1. โรงเรียนสอนศาสนาโดยเฉพาะที่เรียกว่า Catechuminal Instruction สอนผู้ที่ จะเข้ามานับถือศาสนาคริสต์ ต่อมาได้เปลี่ยนแนวการสอนเป็นการฝึกอบรมผู้ที่มีความประสงค์จะบวช มีพระเป็นผู้สอนวิชาต่าง ๆ ได้แก่ ศาสนา จริยธรรม การสวดมนต์ การอ่าน การเขียน เป็นต้น ใช้เวลาเรียนประมาณ 2 ปี

2. โรงเรียนนักธรรม (Catechetical School) วิชาที่สอนได้แก่ วิชาธรรมวิภาค ภาษาลาติน วาทศิลป์ ปรัชญากรีก ไวยากรณ์ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ ตรรกวิทยา เป็นต้น

3. โรงเรียนสำหรับฝึกพระ ที่จะไปประจำอยู่ตามวัดในถิ่นต่าง ๆ (Cathedral School) สอนให้พระเคร่งครัดในศาสนา รู้จักและเข้าถึงศาสนาอย่างลึกซึ้ง

4. โรงเรียนที่ตั้งขึ้นโดยนักบวช (Monastic School) ในสมัยที่ศีลธรรมของชาวโลกเริ่มเสื่อมลง เกิดโรงเรียนที่รับเด็กอายุ 12-18 ปี เข้าศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา สอนการอ่านและการเขียน ขับร้อง ดนตรี เพื่อให้เข้าใจคัมภีร์และพิธีทางศาสนา เป็นโรงเรียนที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่ง

ศาสนาคริสต์มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในจักรวรรดิโรมัน มีการส่งพระ
ออกไปเผยแผ่ศาสนาในสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งในยุโรป มีการตั้งโรงเรียนสอนศาสนา
ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้ศาสนาคริสต์มีอิทธิพลต่อการศึกษาของยุโรป โดยเฉพาะทาง
ด้านตะวันตกตั้งแต่นั้นมา